

BEETHOVEN 9

2020 staat volledig in het teken van Ludwig van Beethoven (1770-1827) en zijn revolutionaire muzikale erfenis. Vooral op vlak van de symfonie – het paradepaardje onder de instrumentale genres – zorgde hij voor een technische én esthetische omwenteling. De evolutie van het genre kan bijna afgelezen worden doorheen zijn negen symfonieën, met de laatste als Magnum Opus. Al bij de première in 1824 was het publiek extatisch, en doorheen de eeuwen groeide de Negende uit tot een iconisch werk. In Japan hebben ze er zelfs een speciaal woord voor: ‘Daiku’, oftewel ‘de grootste Negen’. Maar naast het overtreffen van zijn eigen technische kunnen, wilde Beethoven met zijn Negende ook een humanistische boodschap uitdragen. Eén van broederschap en geloof in de toekomst van de mensheid.

Een ultiem meesterwerk

“Het laatste nieuws in Wenen is dat Beethoven een concert zal geven waarin hij zijn nieuwe symfonie zal presenteren, drie delen van de nieuwe Mis en een nieuwe ouverture”, zo schreef Franz Schubert in maart 1824 aan een vriend. Het was groots nieuws, want Beethoven had al meer dan tien jaar geen symfonie meer geschreven. Zijn toenemende doofheid speelde hem niet alleen als componist parten; hij had zich ook al jaren afgezonderd uit het sociale leven. Toen hij zijn Negende Symfonie voltooide, was hij dan ook zo goed als volledig doof. Het verhaal gaat zelfs dat Beethoven de première op 7 mei 1824 in het Weense Kärntnertortheater koste wat het kost zelf wou dirigeren, maar op het podium leidden nog twee andere dirigenten het geheel in goede banen. Na de slotnoot van zijn symfonie moest één van de solisten hem omdraaien om het laaiend enthousiaste publiek – dat in grote getale was komen opdagen – te aanschouwen. Later schreef zijn vriend Anton Schindler hem: “Het volledige publiek was onder de indruk, verpletterd door de grootsheid van je werk.”

Wat het publiek aan het slot van dat concert waarnam, was tot dan toe ongehoord. Met zijn Negende Symfonie had Beethoven het genre technisch naar een hoogtepunt getild: naast talrijke vormtechnische ingrepen – zoals het toevoegen van een koor en vocale solisten in het slotdeel – bouwde hij de symfonie uit tot een dramatisch concertstuk dat niet louter als amusementsmuziek diende, maar ook een duidelijk verhaal uitdroeg. Pieter Bergé, musicoloog en hoogleraar aan de KULeuven, drukt het als volgt uit: “Naar Beethoven luisteren heeft alleen zin als je bereid bent om ook zijn tegendraadsheid ernstig te nemen. Het is echt geen pluchen-zetelmuziek – zeker de Negende niet. Ze doet soms pijn aan de oren, en hopelijk ook een beetje aan het hoofd. Waarschijnlijk het meest misbruikte muziekwerk ter wereld, maar het grootste misbruik is nog altijd om ernaar te luisteren alsof er niets aan de hand is; alsof het enkel zielenzalving is.”

De machtige koorfinale uit de Negende krijgt vaak de meeste aandacht toebedeeld, maar ook de andere delen van de symfonie zitten ingenieus in elkaar. De beginmaten zorgen al voor een eerste verrassing: tot dan toe was het de gewoonte een symfonie krachtig in te zetten, maar deze lijkt uit

het niets te beginnen. De langzame, mysterieuze inleiding maakt plaats voor een dreigend, hoekig thema, en de spanning neemt doorheen het hele eerste deel toe. In plaats van een langzaam tweede deel, last Beethoven vervolgens een scherzo in. Pas na dit ritmische, fugatische deel volgt het langverwachte adagio. Maar ook hier vervalt de lyriek in een schrikwekkende fanfare. In de finale zwelt die donkere sfeer nog verder aan, hier en daar onderbroken door korte herinneringen aan de vorige delen. Maar plots zet het orkest het vreugdethema in en maant de baritonsolist aan om een aangename weg te bewandelen: “O Freunde, nicht diese Töne! Sondern laßt uns angenehmere anstimmen. Und freudenvollere!”

Universele broederschap

Wat dan volgt is een triomfantelijke apotheose: het koor zet de vreugdevolle boodschap met kracht bij, in een hymne op de tekst van Friedrich Schillers gedicht An die Freude. Die combinatie van symfonische en vocale elementen was een idee waar Beethoven al even mee speelde – in 1812 pende hij enkele schetsen neer voor een koorouverture op enkele passages uit Schillers gedicht. Maar pas in 1822 vonden deze zinnen hun definitieve vorm, nadat Beethoven een opdracht kreeg van de Londense Philharmonic Society om een symfonisch werk te componeren.

Beethoven bewonderde het werk van de Duitse dichter en filosoof Friedrich Schiller, vooral diens filosofie dat kunst de maatschappij kon bevrijden. Een gedachte die zeker en vast voor hemzelf gold: de muziek werkte helend voor Beethoven, ze weerhield hem ervan uit het leven te stappen. Uit Schillers gedicht distilleerde hij de centrale idee van universele broederlijkheid, dat hij door enkele aanpassingen een nieuwe lading meegaf. Hij hoopte zo de Weense maatschappij het geloof in vrede en in een eigen Duitse cultuur mee te geven. De toonzetting van de melodie hield hij dan ook niet zomaar eenvoudig: ze is makkelijk te onthouden en mee te zingen. Het miste zijn doel niet. De hymne weerklinkt vandaag de dag tijdens tal van vredes- of herdenkingsmomenten, en sinds 1985 als officieel volkslied van de Europese Unie. Helaas werd de melodie in de loop van de geschiedenis ook veelvuldig misbruikt, onder andere door de Nazis.

In Beethovens voetsporen

De invloed van Beethovens Negende Symfonie op de volgende generaties componisten is niet te onderschatten. Zo stelde Brahms het componeren van een symfonie jarenlang uit. Hij was al voorbij de veertig toen zijn eerste symfonie in première ging. Ze kreeg meteen de bijnaam ‘De Tiende’ mee – een groots compliment. Andere componisten citeerden de Negende: Schubert deed dat in zijn laatste symfonie, Dvorak in zijn eigen negende. De opdracht die de Finse componist Magnus Lindberg (1958) in 2016 kreeg toebedeeld, is dan ook niet eenvoudig: een tegenhanger schrijven voor Beethovens beruchte Negende, als opmaat van een concert waarin die symfonie geprogrammeerd zou staan.

Dat The Proms, het Helsinki Festival, Casa da Música en het London Philharmonic Orchestra – waar Lindberg tussen 2014 en 2017 componist in residentie was – bij hem terecht kwamen, is niet zo verbazingwekkend. Lindberg staat bekend om zijn voorliefde voor symfonische muziek, en bovendien ziet hij Beethoven als een groot voorbeeld: “Als ik verplicht zou worden slechts één componist uit de klassieke canon te kiezen, dan zou het Beethoven zijn, omdat hij symboliseert wat het is om een hedendaagse componist te zijn.”

Sinds de jaren '90 evolueerde Lindbergs experimentele, modernistische schrijfwijze naar een neoklassieke stijl. In Two Episodes verwerkte hij talrijke referenties naar Beethovens Negende – zij het nooit letterlijk, de motieven of frases zijn altijd ingebed in zijn hedendaags klankidroom. Zo verwijst het 'vallende' motief uit de eerste episode naar de opening van de Negende, en is het tweede deel een duidelijke verwijzing naar de trage beweging uit de symfonie. Het epische slotdeel liet Lindberg ongemoeid: "Om voor de hand liggende redenen ben ik ver weg gebleven van alle verwijzingen naar de finale van Beethoven. (...) In plaats van letterlijke citaten heb ik een aantal Beethoveniaanse toespelingen ingebed; er zijn dus duidelijke auditieve verbanden en ook de orkestratie komt overeen met de symfonie. Het heeft dus een historische kleur, zonder de harp, piano en exotische percussie die in veel van mijn werken voorkomen. De harmonische wereld zal natuurlijk veel later zijn dan die van Beethoven, al zie ik het als de uitkomst van waar hij naartoe ging."

Toelichting door Aurélie Walschaert

Brussels Philharmonic is een instelling van de Vlaamse Gemeenschap.

- www.brusselsphilharmonic.be
- facebook.com/brusselsphilharmonic
- twitter.com/brusselsphil
- youtube.com/brusselsphilharmonic
- [@brusselsphilharmonic](https://instagram.com/brusselsphilharmonic)